

Wielokulturowy Kraków. Rola międzynarodowego dziedzictwa w tworzeniu narracji miasta

---

Joanna Sondel-Cedarmas
Institute of European Studies
Jagiellonian University

Joanna Sondel-Cedarmas Intro

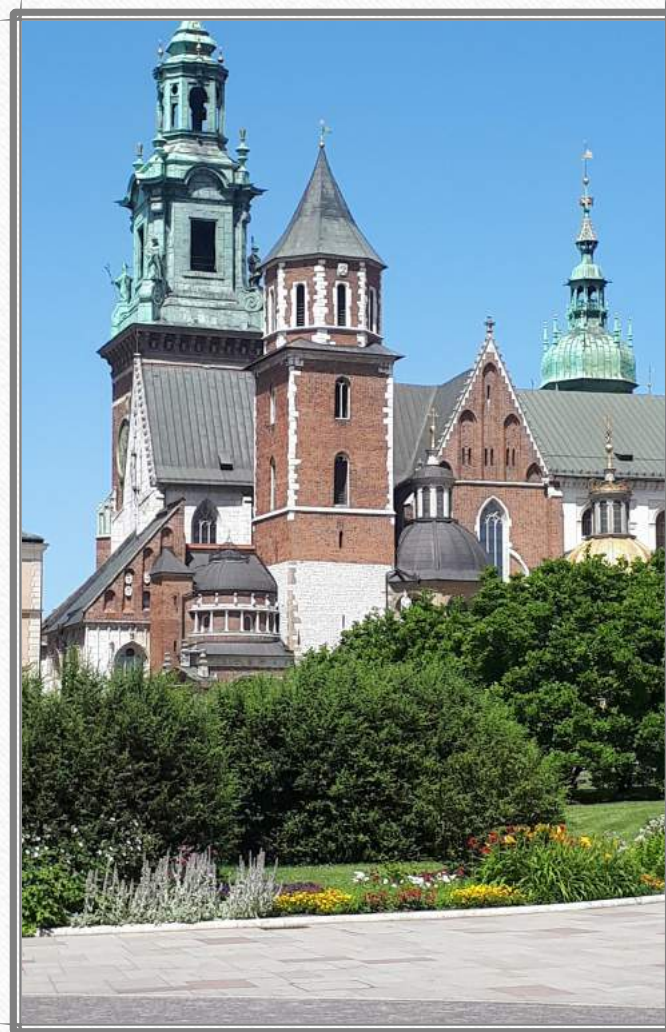
Decyzją UNESCO z września 1978 r. Kraków został wpisany na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego

Definicja dziedzictwa kultury

Dziedzictwo kultury bywa definiowane jako:

- Zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi uznawanymi za podstawę ochrony prawnej dla dobra konkretnego społeczeństwa i jego rozwoju oraz dla przekazania ich następnym pokoleniom, z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej (Jan Pruszyński)
- Wykorzystywanie przeszłości do współczesnych i przyszłych celów (Jacek Purchla)

W wiekach XIII-XVII Kraków jako stolica Polski miał wyraźnie charakter wieloetniczny. Jako miasto sukcesu i prosperity przyciągał cudzoziemców, w pierwszym rzędzie Niemców, Włochów, Żydów, ale także Węgrów, Ormian i Szkotów, którzy nie tylko szukali tutaj szansy na rozwój, ale także tworzyli wielkość samego miasta.

Lokowany na prawie niemieckim (magdeburskim), w wiekach średnich, a następnie w XVI i XVII stuleciu był siedzibą dworu królewskiego i biskupiego, a także uniwersytetu. Stąd też prowadził nie tylko ożywione międzynarodowe kontakty handlowe, ale i utrzymywał ważne związki kulturowe.

Po okresie spektakularnego rozwoju Kraków w 2. połowie XVII w. wszedł w fazę długotrwałego kryzysu, który charakteryzował się między innymi utratą bogactwa wielokulturowości i stopniową prowincjonalizacją.

Trzeci rozbiór i wymazanie Polski z mapy Europy doprowadził do włączenia Krakowa w granice Austrii. Po okresie upadku miasta, związanej z polityką władz austriackich, zaczął się odradzać w latach 60-tych XIX w., w okresie tak zwanej autonomii galicyjskiej.

Rzecz miasta w latach 1867-1914 przy współpracy z władzami austro-węgierskimi przyczynił się do powstania kultywowanego po dziś dzień mitu Galicji.

Dziedzictwo włoskie w Krakowie

- Wpływ kultury włoskiej zaznaczył się już w średniowieczu. Już w XII i XIII w. do Krakowa- jako stolicy państwa polskiego oraz siedziby diecezji krakowskie przybywali pierwsi zakonnicy i opaci klasztorni oraz nuncjusze apostołscy, a następnie kupcy.
- W I połowie XV w. dotarły do Polski nowe idee humanistyczne. Szczególną rolę w ich rozpropagowaniu odegrał Filippo Buonaccorsi (zwany Kallimachem), poeta, pisarz polityczny, doradca związany z dworem królewskim i nauczyciel synów króla Kazimierza Jagiellończyka a także wykładowca Akademii Krakowskiej.
- Od końca XV stulecia po XVIII w. Włosi stanowili najliczniejszą grupę cudzoziemców na terytorium państwa polsko-litewskiego. Ich działalność w Krakowie rozwijała się wokół dworu królewskiego, na Akademii (Uniwersytecie Krakowskim) i w środowisku miejskim- wśród kupców, bankierów, żupników, dzierżawców cel i myt, a także budowniczych i architektów.

Wielu Włochów przybyło do Polski wraz z dworem księżniczki Bony Sforzy, która w 1518 r. poślubiła króla Zygmunta I, znajdując następnie zatrudnienie w kancelarii królewskiej, a także jako pokojowcy, medycy, artyści i rzemieślnicy.

Architekci i budowniczowie włoscy pracowali przy przebudowie zamku wawelskiego na przełomie XV i XVI w. Projektowali także pałace, kościoły, a także większość renesansowych pomników nagrobnych polskich władców oraz możnowładców zarówno świeckich, jak i duchownych. Wśród najśłynniejszych włoskich architektów należy wspomnieć Francesco Fiorentino, Bartolomeo Berecci, Giovanni Maria Padovano zw. Mosca i Santi Gucci. Najbardziej znanym malarzem włoskim w Krakowie był natomiast Tommaso Dolabella z Belluno (ok.1570-1650), który został sprowadzony w 1598 r. przez Zygmunta III Wazę do dekoracji Wawelu. Najliczniejszy zbiór jego prac o tematyce religijnej oraz historyczno-batalistycznej zachował się w kościele i klasztorze Dominikanów. Bogate patrycjuszowskie rody, m.in. Bonerów fundowały dzieła sztuki, przeznaczone głównie dla kościoła Mariackiego.

W 1558 r. kiedy król Zygmunt II August powołał Poczta Królestwa Polskiego, która funkcjonowała pomiędzy Krakowem a Wenecją, powierzył jej zarządzanie Prosperowi Provanie z Piemontu.

Dziedziniec wawelski

Wśród architektów i budowniczych włoskich, którzy dokonali z początkiem XVI w. przebudowy zamku wawelskiego w stylu renesansowym należy wymienić Francesco Fiorentino oraz Bartolomeo Berecci.

Kaplica Zygmuntowska

Bartolomeo Berecci, był nie tylko projektantem dziedzińca wawelskiego, ale także twórcą kaplicy Zygmuntowskiej, najznakomitszego dzieła polskiego renesansu, nazywanego „perłą renesansu z tej strony Alp” , oraz nagrobków króla Zygmunta Starego i biskupa Piotra Tomickiego.

Sukiennice

Po pożarze w 1555 r. przebudowano w duchu renesansu stare, gotyckie Sukiennice.

Restauracji tej dokonali mistrzowie – architekci: Pankracy, Jan Maria Padovano oraz Santi Gucci.

Santi Gucci był nadwornym architektem i rzeźbiarzem ostatnich Jagiellonów, twórcą nagrobków Zygmunta Augusta i Anny Jagiellonki, znajdujących się w kaplicy Zygmuntowskiej, oraz Stefana Batorego w kaplicy Mariackiej, a także przebudowy zamku królewskiego w Niepołomicach i maszkaronów zdobiących attykę Sukiennic

Bona Sforza d'Aragona (1494-1557)

- Księżniczka włoska Bona Sforza d'Aragona w 1518 r. poślubiła króla Zygmunta Starego.
- Była córką Giana Galeazza Sforza i Isabella d'Aragona.
- Sprowadzając do Polski artystów, architektów włoskich przyczyniła się do rozkwitu idei humanistycznych oraz sztuki renesansowej w Polsce.
- Wprowadziła włoską modę w strojach, przeorganizowała orkiestrę wawelską, zapoczątkowała zbiór arrasów, a także upowszechniła w Polsce uprawę warzyw, tzw. „włoszyznę” (karczochy, sałata, kalafior).

Renesansowe ogrody królewskie na Wawelu

Królowej Bonie zawdzięczamy także pierwsze zachowane ogrody renesansowe w Polsce.

Ogród królowej Bony w dużej części składał się z ziół, dotąd nieznanych w Polsce (majeranek, tymianek, rozmaryn, bazylia, macierzanka)

Bona ordynowała także import ogromnych ilości włoskich owoców i warzyw, sprowadzała cytrusy, granaty, oliwki oraz migdały.

Jarmark Świętojański

- Renesansowy jarmark, będący trzydniowym świętem obchodzonym od 16 do 18 czerwca
- Jarmarkowi towarzyszy akcja "W kuchni królowej Bony,,- w ramach której 10 krakowskich restauracjach można zakosztować niezwykłych dań z kuchni renesansowej.
- Akcja ma na celu promować niematerialne, międzynarodowe kulinarne dziedzictwo Polski.

Joanna Sondel-Cedarmas Intro

Dziedzictwo żydowskie w Krakowie

- Gmina żydowska w Krakowie była jedną z najstarszych na ziemiach polskich.
- W XIV w. Żydzi zamieszkiwali w samym centrum miasta, na terytorium od dzisiejszej ulicy Gołębiej po ul. Św. Tomasza, a przede wszystkim przy ul. Św. Anny, którą w źródłach z 1304 r. nazywa się Jugengasse (ulicą żydowską), gdzie mieściły się dwie synagogi oraz cmentarze.
- W 1469 r. kapituła krakowska wykupiła domy żydowskie przy ul. Św. Anny, przekazując je Uniwersytetowi, a Żydzi przenieśli się w inny rejon miasta w okolice ulic św. Tomasza i Sławkowskiej oraz przy kościele św. Szczepana.
- W 1495 r., po wielkim pożarze miasta, o wzniecenie którego oskarżeni zostali Żydzi, król Jan Olbracht wydał mandat o przeniesieniu ich z Krakowa do Kazimierza, gdzie już w II połowie XIV w. istniała druga gmina żydowska. Dzielnica żydowska, rozwijająca się wokół ul. Szerokiej, i kościoła św. Wawrzyńca, nazywana miastem żydowskim (Oppidum Judeorum) zajmowało jedną piątą obszaru całego Kazimierza.

- W XVI w. na ziemiach polskich istniały dogodne warunki do rozwoju gmin żydowskich, dzięki przede wszystkim przywilejom króla Kazimierza Wielkiego z 1334 r. i 1364 r.
- Żydzi w Krakowie mieli własne prawodawstwo, własne sądy i instytucje samorządowe.
- Autonomia sądowa i religijna, którą posiadali Żydzi w Polsce doprowadziła do wzrostu liczebności Żydów, którzy chronili się na ziemiach polskich przed prześladowaniem, albo w nadziei na polepszenie sytuacji materialnej, przyczyniając się jednocześnie do rozwoju tych ziem gospodarczego i kulturalnego.
- W XVI w. przybyło do Kazimierza wielu uciekinierów z Czech i Śląska, a następnie z Włoch oraz z Wiednia (w 1670 r.).
- Swobody obywatelskie przyczyniły się do rozwoju żydowskiej nauki. Wśród krakowskich uczonych rabinów, których sława wykraczała poza granice Rzeczypospolitej należy wymienić *Jakuba* Polaka (1460-1530), który stworzył metodę studiowania Talmudu zwaną *pilpul* lub chilukim.
- Kraków jako centrum nauki i myśli żydowskiej zasłynął także dzięki powstałym i drukowanym dziełom etycznym i modlitwom w języku jidysz.
- Na lata 1583 i 1608 przypada dwukrotne powiększenie obszaru getta (oppidum Iudaeorum) na Kazimierzu, chociaż do 1776 r. bogatsi Żydzi posiadali sklepy i domy w samym Krakowie. Dopiero bezwarunkowy nakaz władz austriackich po trzecim rozbiórce zmusił ich w 1800 r. do opuszczenia Krakowa i osiedlenia się w mieście żydowskim.
- Getto pod względem administracyjnym zlikwidowano w 1801 r., a w sensie przestrzennym w 1818 r., kiedy zburzono część jego murów.

- Konstytucja z 1867 r. nadała Żydom krakowskim prawa obywatelskie, a co za tym idzie możliwość wyboru miejsca osiedlania się. W konsekwencji Kazimierz w XIX w. stał się głównie skupiskiem najbiedniejszej, głównie ortodoksyjnej ludności żydowskiej.
- Taka sytuacja przetrwała po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r., przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego, aż do wybuchu II wojny światowej. Karol Estreicher pisał: *„Pod wieczór w dzień świąteczne Kazimierz cichnie i uspokaja się. Na ulicach chodzą Żydzi ubrani w długie chałaty, w czapkach obszytych lisim futrem, z okien domów biją światła żarzących się świec. Modlącą się ludnością zapelniają się bożnice: Stara Synagoga, Remuh, Wysoka i inne Miasta żydowskie tworzy dziwny, nie pozbawiony uroku obraz.”*
- We wrześniu 1939 r. Niemcy zastali w Krakowie prawie 70 tysięcy Żydów. Wkrótce przystąpili do ich planowej likwidacji oraz grabieży i niszczenia ich mienia. W 1941 r. powstało getto, skąd droga wiodła już tylko do obozów zagłady w Brzeżnicy, Oświęcimiu, Bełżcu lub obozu w Płaszowie. Po wyzwoleniu Krakowa Kazimierz nie powrócił już do poprzedniego stanu. Bezpowrotnie przeminął specyficzny orientalny koloryt tej dzielnicy.

Stara Synagoga

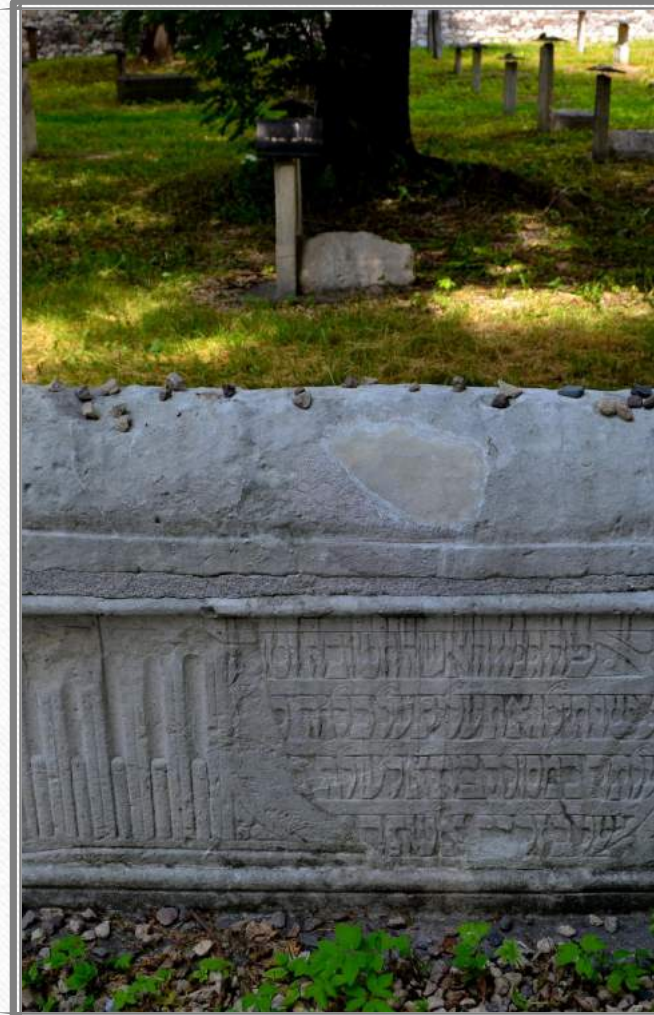
- Najstarsze zabytki żydowskie w Krakowie pochodzą z XV w.
- Na początek XV w. datowana jest tzw. Stara Synagoga, przebudowana w 1570 r. przez włoskiego architekta Santi Gucci.
- Od 1959 r. w Starej Synagodze mieści się muzeum judaistyczne –oddział Muzeum Historycznego miasta Krakowa, w którym można oglądać sprzęty liturgiczne, przedmioty związane z żydowską obyczajowością, a także fotografie i obrazy ukazujące życie oraz kulturę krakowskich Żydów.

Cmentarz Remuh

- Na Kazimierzu mieści się także Bożnica Remuh, ufundowana w 1553 r. przez bogatego kupca Izraela Isserl, która jest jedyną obecnie czynną na Kazimierzu ortodoksyjną bożnicą, z przylegającym do niej cmentarzem.
- Cmentarz Remuh - otwarty w 1552 r. jest jednym z najstarszych w Europie, na którym – pomimo zniszczeń dokonanych przez hitlerowców w okresie II wojny światowej - zachowało się wiele renesansowych i barokowych nagrobków.
- Pierwsze wzmianki o cmentarzu żydowskim mieszczącym się za murem obronnym pochodzą z 1513 r. W 1533 r. gmina żydowska zakupiła teren pod cmentarz przy synagodze ReMO, ale dopiero zaraza w 1551 r. przyczyniła się do założenia tu nowego cmentarza.
- Funkcjonował do 1799 r, kiedy władze austriackie poleciły gminie zamknięcie cmentarza i zakupienie gruntów pod nowy kirkut przy ul Miodowej.
- Na ścianie wschodniej znajduje się tzw. ściana płaczu”, wykonana z resztą płyt nagrobnych, które zostały rozbite przez Niemców w okresie okupacji.

Żydowskie Muzeum Galicja

- Muzeum zostało założone w kwietniu 2004 roku przez brytyjskiego fotografa Chrisa Schwarza
- Żydowskie Muzeum Galicja prowadzi wszechstronną działalność edukacyjną, przekazując wiedzę o historii i kulturze Żydów w Polsce.
- W muzeum mieści się wystawa „Śladami Pamięci”, będącą fotograficznym udokumentowaniem nieistniejącego już świata oraz hołdem dla 800-letniego dziedzictwa kultury żydowskiej w Polsce.

Festiwal Kultury Żydowskiej

- Pierwsza edycja FKŻ odbyła się w maju 1988 roku.
- W czasie tygodniowego festiwalu odbywają się na Kazimierzu wykłady, projekcje filmów happeningi, warsztaty będące prezentacją współczesnej kultury żydowskiej.
- Kulminacją programu muzycznego jest "Szalom na Szerokiej" – trwający 7 godzin koncert dla około 15-tysięcznej publiczności, nazywany "żydowskim Woodstockiem"

Dziedzictwo galicyjskie w Krakowie

- Kraków został włączony do Królestwa Galicji pod rządami Habsburgów po III Rozbiorze Polski w 1795 r., jako część tak zwanej Galicji Zachodniej. W 1809 r. w czasie wojen napoleońskich Austria utraciła ziemie położone na północ od Wisły wraz z Krakowem.
- Od kongresu wiedeńskiego w 1815 r. do klęski powstania krakowskiego w 1846 r. Kraków wraz z okolicznymi miejscowościami miał status wolnego miasta.
- Później Rzeczpospolita Krakowska stała się częścią Galicji i taki stan rzeczy przetrwał do 1918 r.

Mit Galicji w Krakowie

- Wśród mitów galicyjskich najbardziej rozpowszechniony jest ten o wielokulturowej i wielonarodowej Galicji, swoistym tygliku kultur, w którym współistniały różne grupy etniczne, narodowe i wyznaniowe – Polacy-Ukraińcy i Żydzi- nawzajem się wzbogacające- w szczególności pod panowaniem Franciszka Józefa.
- Liberalizacja dokonująca się w Austrii od lat 60-tych XIX w., a także długie panowanie Franciszka Józefa I, sprzyjały rozwojowi gospodarczemu Galicji, rozkwitowi jego autonomii politycznej i kulturowej oraz emancypacji narodowej mieszkańców. Przełom XIX i XX wieku utożsamiany jest z pojęciem „szczęśliwego kraju” (Galicja felix), chociaż był okresem narastania narodowych i społecznych konfliktów.
- W Krakowie przetrwało poczucie sąsiedztwa z Wiedniem. Jak zauważył Jacek Purchla, Galicja stała się w latach 70. i 80. XX wieku polskim wkładem w odkrywanie fenomenu Europy Środkowej, a moda wieszania portretów Franciszka Józefa I miała być wówczas w Krakowie swoistym protestem przeciw sowietyzacji.
- Po 1989 r. zaczął rozwijać się mit Galicji w „wymiarze konsumpcyjnym”.

Kraków jako część wielonarodowej monarchii austro-węgierskiej

---

Kraków w czasach galicyjskich znajdował się w jednym państwie nie tylko z Wiedniem, ale także z Wenecją i Triestem. To w Krakowie pojawiły się pierwsze na ziemiach polskich kawiarniane ogródki- symbol śródziemnomorskiej kultury i obyczajowości.

Dziedzictwo architektoniczne Galicji- wpływy wiedeńskie

- W 1784 r. władze austriackie założyły nowe miasto Podgórze- zachowała się częściowo klasyczna zabudowa przy Rynku Podgórskim dobry przykład józefinizmu w architekturze galicyjskiej przełomu XVIII i XIX w.
- architektura *militaris* –skutek przekształcenia miasta przez Austriaków w twierdzę. Projekt fortyfikowania Krakowa w latach 50-tych według planów przesłanych z Wiednia. Wśród najważniejszych realizacji- fortyfikacje wokół Kopca Kościuszki, na Krzemionkach oraz zespoły koszar (koszary Arcyksięcia Rudolfa przy ul. Warszawskiej z lat 1871-1877).

Gmach Teatru Miejskiego w Krakowie

Gmach wzniesiony według projektu Jana Zawiejskiego z wyraźnym nawiązaniem do wiedeńskiej szkoły architektury. Jej autor był absolwentem wiedeńskiej politechniki, uczniem Heinricha von Ferstela.

Wnętrza ozdabiają freski wiedeńskiego artysty Antona Tucha oraz słynna kurtyna Henryka Siemiradzkiego

Dziedzictwo kulinarne Galicji

Kuchnia galicyjska ukształtowała się przede wszystkim pod wpływem austro-węgierskim.

Z Wiednia pochodzą przepisy na sznycel wiedeński, to znaczy kotlet schabowy, będący sprofanowaną wersją Wiener Schnitzla. Szyniel wiedeński korzeniami sięga Mediolanu, skąd został przywieziony do Wiednia przez feldmarszałka Radeckiego jako „cotoletta alla milanese”.

Niebagatelny wpływ odegrały tu także wschodnie tradycje kulinarne, a w szczególności ruskie, ukraińskie oraz żydowskie.

Wśród deserów, wywodzących się z wiedeńskiego dworu, należy wymienić babkę z kaszy manny z bakaliami, tort czekoladowy Sachera, wynaleziony przez jednego z przedstawicieli sławnej dynastii wiedeńskich cukierników sernik wiedeński oraz podawany na ciepło strudel-tradycyjnie uważany za ulubiony deser Franciszka Józefa I.

Z Galicji wywodzi się także piszynger, którego nazwa pochodzi od wiedeńskiego cukiernika Oskara Pischingera. Inną osobliwością kuchni galicyjskiej, który można spotkać w krakowskich cukierniach jest też orzechowy nugat,

Bibliografia:

Kraków międzynarodowy. Materiały z sesji naukowej 7 maja 2016 r., Kraków 2017.

R. Makłowicz, *CK kuchnia*, Kraków 2001.

M. Pielesz (red.), *Galicja, historia, przyroda, kuchnia*, Bielsko-Biała 2017

J. Purchla, *Kraków od wieków międzynarodowy*, w: *Kraków międzynarodowy*, Kraków 2017.

J. Purchla, W. Kos, Ż. Komar, M. Rydiger, W.M. Schwarz (eds.), *Mit Galicji*, Kraków 2004.

M. Rożek, *Żydowskie zabytki krakowskiego Kazimierza*, Kraków 1990.

K. Siwiec, M. Czuma, L. Mazan, *Włoska Małopolska*, Cieszyn 2015.

Świat przed katastrofą. Żydzi krakowscy w dwudziestoleciu międzywojennym. A world before a catastrophe, Krakow`s Jews between the wars, Kraków 2007.